

Horkheimer: optimismoa eta pesimismoa batera

Beste neomarxista gehienekin gertatzen den antzean, Horkheimeren «dotrinarik» ez dago. Horkheimer ez da gauza jeneraletaz jeneralki mintzatu («historia zera da, edo historia lege hauek taxutu da, edo ideologia zerak zertzen du» esaten dutenen moduan). Horkheimerek ez daduka, gauza denak dakitzan teoria unibertsalik. Gai konkretuetan ibili da, azterketaren mugetan gelditu da. Beraz, Horkheimeren dotrinarik edo sistemarik ez dago.

Ez zen espezializazio positibista hutsetan gelditzen, hala ere. «Aldizkarian» lanean ari zirenek, gizartearen osotasuna argitu nahi zuten. Ez puntu banaka batzuk bakarrik. Osotasuna bai, baina teoria orokorrik gabe. Beraz, marxismo ofizialaren espekulazioetan ez erortzeko,* Horkheimer eta haren jarraitzaileak azterpide positibo eta neutral (?) «tradizionalerik» baliatzen ziren, hau —esannahi hegelianoan— kritikoki «superatuz»: fenomeno sozialak enpirikoki hauteman eta xeheka, barnetik argi, haien arteko loturen hipotesia egin (esplikazioa ez baita hipotesi bat besterik) eta situazioa kritikoki trazenda.*

Gizartearen kulturaren kontentituak —pentsamentu politikoa, teoria estetikoak, eta abar— azterkatzen zituelarik, Horkheimer ideologi kritikoa zen; ba zekien, ideologiok ez zirela berenez, interes partikularren eragipenik gabe, ernetakoak; ba zekien, alegia,* kulturaren kontentituak eta bizitzaren prozesu materialak elkar osatzen dutela. Baina, lotura honen esplikazio mekanikorik gabe, kasu ba-koitzean loturok nolakoak izan ziren bilatzen zuen.

Horkheimeren asmoa «gaurko haroaren ibilpide, norabide historikoaren teoria» osatzea zen. «Zentzuaren» galdera, historiak zer zentzu duen, ez zuen bere lanetatik kanpora uzten. Baina ez zien gauzei, prozesoei, zentzu salbatzailearen bat behartzen ere: prozesoen zentzua prozesuaren beretan irakurri nahi zuen, ez haietatik kanpora (etorkizunean, adibidez, marxismo mesianikoak egin nahi izan duen moduan). Hobeto esan, bai zientziak eta bai prozesu partzialak, mugatuak, trazendatzen dituen zentzuak biziki arduratzen* zen Horkheimer. Baina horrek Teoria kritikokoaren «muga» egiten du. Hesparru* hartara ez dago zientziekin ailegaterik.* Zentzu hori geuk, gizonok, ezartzen dugu gauzetan: ez da gauzetan beretan dagoena, gure aurretik eta guregandik aparte.

Gauzetan beretan, prejudizio dogmatikorik eta dotrinararen baten begirunerik gabe irakurtzen zuelarik, ortodoksoak askotan eskandalizatzen zituen: adibidez, stalinismoa eta nazismoa berdintzen zituenean, edo gizartearen «erabateko» aldakuntza asmoak zorakeria kriminal deklaratzeko zituenean, edo eta liberalismoaren oinharri den lehiaketari, konkurrentziari, alderdi guztiz postiboak ere aurkitzen zizkionean.

Ingenuitate edo independentzia hau baino eskandalosoago zen, hala ere, ortodoksoentzat, Horkheimeren funtsezko* pesimismo historiko leuna. Ezin sinetsi zuen, historiak bere burua salbatuz bukatu duenik.

Gizabanako* eta gauzabanako* historikoa, gertaerak nahiz pertsonaltateak (enpirikoki hautematen* duguna, banakoa* izaten da, zatiak) historibidezko jatorriaren harian esplikatzeko eta ulertzeko irakatsi zuen Hegelek: gertatzen dena ez da (berezko ezer); *bilakatu egin da*, ordea, prozesu batek horretaturik, ageri den horixe. Orain dena, izan zenetik irtena da. (Adibidez: Frantses Iraultzan ez da dena perfektua; baina hura* ez da abstraktuan hartu behar, nondik datorren begiraturaz baizik. Honela ongi konprenituko da, ez zedukala perfektua izaterik). Eta, bigarren, historiaren aurrerabide honetan, indar itsuren batzuk ez, baina «arrazoimena» ari da gauzatzen.* Arrazoimenaren obra da, Hegelen ustez, historia. (Adibidez: Frantses Iraultzan astakeria haundiak daude; baina, oro* har, arrazoimenari hobeto dagokio Ancien Régime zelakoa baino, nahiz eta hemen, agian,* Iraultzan bezalako astakeria partikular larririk* ez egon).

Naturaleza eta arrazoimena burrukan ari dira; baina arrazoimena ari da burruka irabazten, eta halako noizbait arras* lortuko du garaipena. Historia goraka doa, beti hoberaka. Egun hartan, arrazoimena eta historia osotoro batera jotzera allega daitezenean, historia guztiz arrazoizkoa izanen da, fenomeno guztiak transparenteak eta denok ulertzeko modukoak izango dira. Arrazoimenaren kontra-ko gauzarik ez da egongo, dena zuzen eta garbi egongo da.

Aurrerapenean* sinesten duenak, guti gorabehera honelakoxe esplikazioen bat eman beharko du, nahitaez. Eta esan daiteke, Hegelek, esplikazio honekin, historiarentzat, aurrerapenearen kontzeptua deskubritu zigula. Baina (eta hortxe dago kaxoa) aurrerapena ez da hemen erlatibizatzen, kontzeptu simple bezala erabiltzen da. Azalpen optimista honetan, historiaren zentzua garbi dago: gertatzen den guztia, helburu hartarako mailaren bat da.

Batzuetan zorigaitz asko sufritu beharko dugu; baina, Historia bere helburura ailegatzeko beharrezkoak direnez, sufrimendu horik* *bi-deak* besterik ez dira. Nazio aurreratu batek, aurrerapena azkartzeko, atzeratuago bat zanpatzen eta jaten badu, ederki egiten du. *Aurrerapena* garaile ateratzen baita. Eta hau da bigarren kokka: aurrerapen kontzeptu abstraktua, gizonon gainetikoa, da hori. Zentzu gabeziarik, absurdurik, frakasurik, ez dago. Denak, edozerk ere, zuzenera darama:* historiak ba du bere Probidentzia. Aurrerapenak eta ontasunak bat egiten dute.

(Hau sinplifikazio izugarria da: azterkariak demostraturik dago, Hegel bera ez zela hain absolutuki eta aldebakarki optimista, ez zituela absurdua eta atzerapena zeharo* ignoratzen. Baina, Hegelen eragipena nola desarroilatu den ikusirik, zilegi* dateke sinplifikazio hau egitea: ignoratu egiten ez bazituen, bere sisteman aktiboki jaso ere ez baitzituen egiten).

Marx ere historiaren ikuskera optimista honi jarraitzen zitzaion.

Horkheimer ere, arruntki, bai (eta gauzak hobetuz doazela, edo hobetuko direla itxaroten duen nornahi). Baina Horkheimerek Marxen parean Nietzsche miresten* zuen, eta Hegelen ondoan Schopenhauer; eta ezin onhartu zuen, bilakabide* historikoak sakrifika-turiko gizonak eta herriak salbazio historia batetan metafisikoki glorifikatzea. Horkheimerentzat, historian aurrerapena ba dago, baina absurdua ere bai. Bi Mundu Gerra ezagutu dituen pentsatzaile kritiko batengandik, ezin itxaron* baitaiteke, XIX. mendeko optimismo inkondizionalaz segituko zuenik.

«Egiazko gauza da, historiak gizarte gutiago on batetatik gizarte hobe bat atera duela, eta bere prozesuan oraindik gizarte hobe bat sor lezakeela. Baina egiazko beste gauza bat zera da: historiaren bidea gizabanakoen* miseriaren eta oinazearen gainetik dabilela. Egiazko gauza bi hauen artean, korapilo eta elkar lotura *argigarri* pila bat dago, baina zentzu *legitimatzaile*rik batere ez» (nireak azpimarkak).

Bereizkuntza honen inportantzia nabarmena da: stalinismoa, Auschwitz, Budapest, Hanoi, eta abar, esplikatu daitezke, esplikatu (prozesu baten premiek «behartutakoak» bezala). Baina zuzenets,* ez. Onets,* ez. Ortodoksoek, ordea, beren «premia objetiboekin», esplikatu ezezik, onetsi ere egin nahi izaten dute edozein krimen «progresista». Txekoslovakiaren inbasioa, esaterako,* Marxek Indiaren okupazio ingeleza zuzenets zezakeen moduan. Aurrerapenak eskatzen dituen sakrifizioak beti ontzat eman behar ei* baitira.

Konparazio batekin esateko: erreka bat beti aurrera doa. Bere bidetik irten eta soro eta zelaietan zehar badoa, esan daiteke, noski, aurrera doala; baina ezin esan daiteke, bere bidetik doanik. Aurrerapena ere batzuetan bere «aurrerapen bidetik» kanpora irteten da, eta inguruak hondatuz joaten da «aurrera».

Horkheimerek, ortodoksia marxistaren fedeko «aurrerapen» kontzeptu sinplea konplikatuz eta bereiziz, prozesu aurrerakoien kritikarako (Sobietar Iraultzen desarroilloaren kritikarako, adibidez) ez zuen eragozpenik.

Joxe AZURMENDI

dakitza, dakiz, dakizki
daude, dagoz
lezake, leike
zedukan (zeukan), eukan
zezakeen, eikean
zien, eutsen
zigun, euskun
zitzaion, jakon
zizkion, eutsozan